

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH
2017, tom 48, s. 149–161
<https://doi.org/10.7163/SOW.48.9>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptgeo.org.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

Uwarunkowania odnowy wsi w Polsce. Przypadek wsi Spycimierz

Determinants of rural renewal programme. Case of Spycimierz village

Pamela JEZIORSKA-BIEL

Uniwersytet Łódzki
Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej
ul. Kopcińskiego 31, 90-232 Łódź
pamela.jeziorska@geo.uni.lodz.pl

Zarys treści: Artykuł ma na celu określenie uwarunkowań odnowy wsi (wykorzystwanego i niewykorzystanego potencjału rozwojowego wsi), biorąc za przykład Spycimierz – miejscowość usytuowaną w województwie łódzkim, która stanowi nieodosobniony w skali kraju przykład działań odnawiających (zarówno tych planowanych, jak i realizowanych), prowadzących do odnowy selektywnej. Ten rodzaj odnowy jest konsekwencją pewnego określonego sposobu waloryzacji zasobów wsi przez ważnych dla procesu aktorów lokalnych. Spycimierz to wieś, która buduje swój potencjał w oparciu o tradycję układania kwiatnych dywanów raz w roku, podczas święta Bożego Ciała. Proces odnowy tej miejscowości, z wyboru władz lokalnych i samych mieszkańców, koncentruje się więc na działaniach związanych ze wzmocnieniem roli tego obrzędu i wypromowaniem go na zewnątrz. Wydaje się to sytuacją nieco zawężoną, gdyż dokonana inwentaryzacja zasobów lokalnych miejscowości wskazuje również na inne, cenne zasoby/kapitały Spycimierza.

Słowa kluczowe: odnowa wsi, zasoby lokalne, odnowa selektywna, waloryzacja zasobów.

Wprowadzenie

Problematyka odnowy wsi w Polsce zyskała na znaczeniu po akcesji z Unią Europejską i pojawieniu się możliwości korzystania ze środków unijnych, dostępnych w ramach programów wspierających wieś (wcześniej funkcjonowała głównie jako doświadczenia landów niemieckich¹). Jako program stała się szansą na wzmocnienie kapitałów wsi (ludzkiego, społecznego, przyrodniczego, kulturowego, etc.), a jako proces – na odnowienie estetyki i uatrakcyjnienie przestrzeni wsi, a nawet nadanie jej nowych funkcji. Uznaje się ją za strategię wprowadzania zmian społecznych, która preferuje podejście oddolne, wykorzystywanie zasobów dostępnych w środowisku lokalnym oraz aktywność tych, których zmiany te dotyczą na co dzień – mieszkańców wsi (Podedworna i Ruszkowski, 2008, s. 9). Innymi

¹ Odnowa Wsi jako idea i metoda rozwoju obszarów wiejskich dotarła do Polski pod koniec lat 90. XX w., za sprawą Ryszarda Wilczyńskiego, działacza i praktyka odnowy wsi, ówczesnego przewodniczącego Sejmiku Samorządowego Województwa Opolskiego. W 1997 r. odbył on wizytę studyjną do jednego z landów niemieckich, Nadrenii-Palatynatu, po czym rozpoczął stopniową implementację głównych założeń programu, najpierw w województwie opolskim, systematycznie rozszerzając skalę oddziaływania odnowy wsi na inne regiony kraju (patrz: Wilczyński 2000).

słowy, jest to zaplanowany i realizowany przez wiejską wspólnotę proces rozwoju opierający się na lokalnych zasobach i wykorzystujący zewnętrzne wsparcie. Proces ten czerpie energię z zaangażowania obywateli motywowanych odpowiedzialnością za los własnej miejscowości, tym skuteczniej, im silniejsza jest tożsamość mieszkańców. W odnowie wsi uruchamianie czynników rozwoju, w tym niematerialnych, którym przypisuje się olbrzymie znaczenie, następuje oddolnie (*bottom-up*) – z woli i na rzecz mieszkańców (Wilczyński 2012a).

Rewitalizacja obszarów wiejskich, poszanowanie wartości życia, a także mądre gospodarowanie, z dbałością o zasoby, wiąże – na zasadzie komplementarności, a nie opozycji to, co dzieje się w skali wiejskiej, lokalnej, regionalnej, z tym, co ma wymiar globalny i uniwersalny (Wieruszewska 1992, s. 11). Odnowa wsi jako metoda rozwoju obszarów wiejskich stara się być odpowiedzią na to wyzwanie. Pierwszy zarys odnowy wsi jako kompleksowej strategii rozwoju został przedstawiony w 1991 r. przez Europejski Ruch Odnowy Wsi i Małych Miast (ECOVAST). Animatorzy europejskich ruchów odnowy wsi optowali wówczas za przeobrażeniami obszarów wiejskich według trzech zasad (Kaleta 1992, s. 16–17):

- 1) związku ludzi ze środowiskiem (respektowanie roli środowiska przyrodniczego oraz znaczenia dziedzictwa kulturowego; rozsądne gospodarowanie zasobami, poszukiwanie takiej wartości życia wiejskiego, by było ono zarazem nowoczesne i zgodne z tradycją);
- 2) zintegrowaniu działalności (w konstruowaniu programów odnowy wsi powinna przejawiać się świadomość potrzeby zintegrowanego myślenia i działania na wszystkich szczeblach: władzy lokalnej, organizacji pozarządowych oraz mieszkańców);
- 3) konsultacjach i zaangażowaniu (odnowa wsi powinna uwzględniać przede wszystkim poglądy, życzenia, zasoby i siły członków społeczności lokalnej, a następnie umiejętnie je wiązać z punktami widzenia i możliwościami organów wykonawczych wszystkich szczebli).

Punktem wyjścia było założenie, że obszary wiejskie oraz ich mieszkańcy podlegają dramatycznym przemianom i należy podjąć kompleksowe działania na rzecz zabezpieczenia pomyślnego ich rozwoju. W stymulowaniu procesów rewitalizacyjnych decydującą rolę przypisuje się społecznościom lokalnym, dlatego tak ważne jest wzmacnianie głosu mieszkańców i wydobywanie ich działań na światło dzienne (Kaleta 1992, s. 15–17). Społeczności wiejskie przyjmują w ten sposób odpowiedzialność za swoją przyszłość, którą kreują, realizując określone przedsięwzięcia (Heffner 2007, s. 58).

Aktywizacja, integracja i mobilizacja społeczna jako zasadniczy cel działań odnowy wsi jest pożądana ze względu na niski potencjał aktywności społecznej jej mieszkańców, co stanowi jedną z najważniejszych barier rozwoju (Kamiński 2008; Rosner 2002; Wilkin 2007, 2008). Realizacja wskazanego celu przekłada się na wzmacnianie kapitału społecznego. Podstawowym wyzwaniem kapitału społecznego jest przeciwdziałanie pogłębiającej się dezintegracji obszarów wiejskich, a tym samym ich marginalizacji (Kołodziejczyk 2003), zaś integralnym elementem konstruowanych programów rozwojowych jest inwestowanie w kapitał społeczny² (Kazimierzczak 2007, s. 42). Budowa kapitału społecznego,

² Zgodnie z ujęciem klasyka teorii kapitału społecznego, R. Putnama (1995, s. 258): kapitał społeczny odnosi się do takich cech organizacji społeczeństwa, jak zaufanie, normy i powiązania (sieci kontaktów), które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa, ułatwiając skoordynowane działania. Terminem kapitał społeczny L. Hanifan (1916, s. 130) określa również „namacalną substancję, która ma znaczenie dla przeważającej części codziennego życia ludzi: mianowicie życzliwości, koleżeństwa, sympatii i stosunków społecznych pomiędzy jednostkami i rodzinami stanowiącymi społeczną całość”.

ale i ludzkiego, a więc praca nad wzmocnieniem szeroko pojętej sfery społecznej ma duże znaczenie dla kreowania właściwego kierunku przekształceń wsi.

Odnowa wsi jest więc metodą, która bardzo silnie akcentuje wagę czynnika ludzkiego, w zasadzie na każdym etapie realizacji wpisujących się w nią projektów: począwszy od fazy planowania przez wdrażanie, a skończywszy na monitoringu i ewaluacji. Wykorzystanie potencjału ludzkiego jest niewątpliwym wyróżnikiem tej metody jako jednej ze ścieżek rozwoju obszarów wiejskich, ale to także duża odpowiedzialność spoczywająca na jej kluczowych aktorach, czyli samej społeczności lokalnej, której bezpośrednie działania mogą ten rozwój wspomagać lub blokować.

Aktualnie w Polsce odnowa wsi realizowana jest w wielu miejscowościach (sam program ma już w kraju 20-letnią tradycję), zróżnicowanych – a więc tych z mniejszym i większym potencjałem, odmiennie zlokalizowanych, z różną historią, tworzonych przez inne społeczności lokalne, ale jednocześnie o podobnych problemach wpływających na ich drogi rozwoju. W niniejszym artykule przybliżony zostanie przypadek wsi Spycimierz (powiat poddębicki, gmina Uniejów) w województwie łódzkim, jako nieodosobniony w skali kraju przykład działań odnawiających (zarówno tych planowanych, jak i realizowanych), które – zdaniem autorki tekstu – prowadzą do tzw. **odnowy selektywnej**. Jest to sytuacja, kiedy dany zasób nie ma szansy stania się kapitałem (aktywnym czynnikiem rozwojowym) danego terenu. Nie podlega on więc odnowie (przynajmniej w stopniu zadowalającym), gdyż uprzednio nie został zdefiniowany jako coś cennego przez kluczowych dla rozwoju lokalnego aktorów społecznych. Tekst ma więc na celu określenie i opisanie uwarunkowań odnowy wsi (z położeniem akcentu na aspekt społeczny procesu, a mianowicie kwestię świadomości i waloryzacji zasobów własnych wsi Spycimierz przez głównych aktorów lokalnych) oraz jej efektów. Prezentowane rozważania wynikają z przeprowadzonej ekspertyzy (inventaryzacji zasobów miejscowości Spycimierz z wykorzystaniem narzędzia badawczego w postaci Karty Oceny Miejscowości – KOM), wykonanej w ramach projektu naukowo-badawczego „Tworzenie Sieci Najciekawszych Wsi w Polsce” realizowanego w 2015 r.

Zasoby lokalne oraz ich rola w rozwoju i odnowie wsi

Odnosząc się do kategorii rozwoju danego terytorium, czy to w ujęciu lokalnym, regionalnym, neoendogennym, czy też zrównoważonym, silnie podkreśla się rolę lokalnych zasobów, które wykorzystane stają się kapitałem danego obszaru. Intuicyjne rozumienie pojęcia zasobów lokalnych jest bliskie temu, które funkcjonuje w literaturze przedmiotu. Zasoby postrzega się jako pewną wartość, którą dysponuje dane miejsce, świadcząca o atrakcyjności tego terenu, którą dodatkowo można spożytkować: „to pewna ilość czegoś nagromadzona w celu wykorzystania w przyszłości” (*Słownik Języka Polskiego* PWN). Można więc je skrótowo nazwać potencjałem danej miejscowości. Ale należy też wyraźnie zaznaczyć, że dany obiekt (czy to materialny czy niematerialny) jest zasobem, o ile jest dostrzeżony jako owo „coś”, co może służyć do produkcji dóbr czy usług. **O wartości tego zasobu świadczy więc nie tylko jego „obiektywna wartość”, ale to, w jaki sposób jest on postrzegany i oceniany w danej sytuacji, a zatem, jak jest on „waloryzowany” przez innych** (np. członków społeczności lokalnej; Michalska i Zajda 2011, s. 124). Często pojęcie zasobu (jako kategorii ekonomii) utożsamia się z potencjałem ekonomicznym i aspek-

tami materialnymi. To jednak zubożona wersja jego postrzegania. Wraz z powstaniem koncepcji kapitału społecznego coraz częściej zwraca się uwagę na niematerialne postacie zasobów, czyniąc je równie istotnymi potencjałami (a niekiedy nawet bardziej) niż ich materialne odpowiedniki. Zdaniem B. Lewenstein (2006, s. 225) zasoby lokalne oznaczają z jednej strony aktualny stan (kondycję), w jakiej znajduje się dana społeczność lokalna, z drugiej zaś jej potencjał, który może być uruchamiany do rozwiązywania danego problemu w społeczności, czy szerzej, rozwoju lokalnego. Ponadto charakteryzuje je pewna dynamika, gdyż każda zmiana w działaniach społeczności pociąga za sobą zmiany zasobów lokalnych (może je wzmacniać lub osłabiać). W literaturze przedmiotu funkcjonują różne typologie zasobów (por. Michalska i Zajda 2011), m.in. ich podział na:

- 1) zasoby społeczne – zasoby ludzkie oraz kapitał społeczny biorący się ze współpracy ludzi, ich zaufania, wspólnie wyznawanych i podzielanych norm i wartości;
- 2) zasoby przyrodnicze (naturalne) – walory środowiska naturalnego, które charakteryzują dany obszar wiejski;
- 3) zasoby kulturowe – zaliczane do lokalnego dziedzictwa kulturowego, związane z tradycją i kulturą danego regionu; budujące tożsamość kulturową mieszkańców;
- 4) zasoby fizyczne przestrzeni – wyposażenie przestrzeni zamieszkania – infrastruktura, zabudowa;
- 5) zasoby ekonomiczne (w tym finansowe) – lokalne miejsca pracy, inwestorzy, inwestycje, środki finansowe, stosowane technologie.

K. Heffner (2007, s. 51) zwraca uwagę, że podstawowym źródłem korzystnych zmian na obszarach wiejskich jest pełne wykorzystanie lokalnych zasobów i potencjałów, rozumianych jako materialne i niematerialne czynniki rozwoju. Rozwój społeczno-gospodarczy na poziomie lokalnym następuje wówczas, gdy czynniki rozwojowe przechodzą ze stanu typowych zasobów (a praktycznie wszystkie można traktować jak lokalne zasoby rozwojowe) w sytuację rozpoznania i oceny wartości użytkowej, a następnie właściwego ich wykorzystania. Tylko w sprzyjających okolicznościach czynniki rozwojowe mogą przekształcić się w konkretne działania zmieniające osiągnięty dotąd poziom rozwoju społeczno-gospodarczego danego obszaru. **Dopiero uruchomione i wykorzystane zasoby lokalne stają się w ten sposób aktywnymi czynnikami rozwoju – czyli kapitałem.**

Zdaniem E. Okoń-Horodyńskiej (2011, s. 1) potencjał rozwojowy każdej gminy powinien być więc określany w wyniku analizy kapitałów (już), będących wcześniej zasobami danej wsi (czynnikami wytwórczymi), którymi powinien dysponować rozwijający się obszar. Zalicza się do nich:

- 1) kapitał ludzki i społeczny – odzwierciedlający syntetyczną miarę wartości zasobów ludzkich, którymi dysponuje gmina, zespołu cech demograficznych jego mieszkańców, ich kwalifikacji, kompetencji, aktywności oraz dostępności do potencjalnych pracodawców;
- 2) jakość życia – stanowiąca rodzaj kapitału, który wpływa w znacznej mierze na ocenę tego, czy gmina stanowi dobre miejsce do życia, pracy, inwestowania i wypoczynku;
- 3) kapitał instytucjonalny – który stanowi o stopniu realizacji systemu wartości, wypełniania misji pielęgnowania kultury, aktywności i jakości, komunikacji w społeczności lokalnej na podstawie zasad demokracji;
- 4) kapitał technologiczny – obejmujący zarówno część twardą infrastrukturalną, jak i innowacyjne zachowania ludzi, kompetencje do wykorzystania technologii, przedsiębiorczość, działania na rzecz ochrony środowiska, poszanowania wody, energii itp.;

- 5) zdolność do finansowania przedsięwzięć gospodarczych i społecznych w gminie – poszukiwanie i wykorzystanie różnych źródeł finansowania rozwoju, oszczędności, tworzenia atrakcyjnych warunków do inwestycji krajowych i zagranicznych.

W związku z powyższym dla rozwoju danego układu lokalnego istotne okazuje się nie tylko i nie tyle posiadanie określonych zasobów (potencjałów), które można kolejno przekształcić w kapitały, ale przede wszystkim dostrzeżenie i zdefiniowanie owych zasobów jako ważne i cenne (a czasem w ogóle jako zasoby). Bez tego żaden z nich nie może stać się kapitałem i nie ma tym samym szansy na zaistnienie jako aktywny czynnik rozwoju wsi. Miejscowość Spycimierz stanowi jeden z wielu licznych przypadków wsi w kraju, która prezentuje postawę wybiórczej uwagi względem posiadanych przez siebie cennych zasobów lokalnych. Należy też pamiętać, że kapitały będące aktywnymi czynnikami rozwoju odgrywają istotną rolę w procesie odnowy wsi. Ich selektywne traktowanie rzutuje na całościowy rozwój danego obszaru.

Inwentaryzacja zasobów wsi Spycimierz – wyniki oceny eksperckiej

Wdrażanie różnorodnych działań związanych z odnową wsi daje wielu miejscowościom szansę na odkrycie i zadbanie o ich cenne zasoby i potencjały. Otwiera to również pole współczesnym badaniom obszarów wiejskich oraz różnym projektom, także tym o charakterze aplikacyjnym. Przykładem takiego projektu była w 2015 r. inicjatywa pt. „Tworzenie Sieci Najciekawszych Wsi w Polsce” (SNW)³, realizowana na zlecenie Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA). Projekt był jednym z elementów programu odnowy wsi w Polsce, ważnym, bo polegającym na próbie całościowej oceny wartościowych układów ruralistycznych, zarówno pod względem dziedzictwa materialnego, jak i społecznej aktywności odnoszącej się do wartości „miejsc” (por. Wójcik 2016, 2017). Powołana grupa ekspertów – badaczy⁴, reprezentujących różne ośrodki naukowo-badawcze z całej Polski, podjęła się zadania inwentaryzacji i oceny zasobów lokalnych 50 „ciekawych” miejscowości. Wśród nich znalazła się wieś Spycimierz, położona w województwie łódzkim, w powiecie poddębickim, gminie Uniejów (ryc. 1), o ważnym i ciekawym rysie historycznym starego grodu polskiego, którego powstanie – według Galla Anonima⁵ – jak „początki innych grodów słowiańskich odnieść należy do bardzo odległych, ginących w pomroce wieków, czasów”. W opracowaniu (jednym z pierwszych tego typu) J. Skoińskiego (1936, s. 5) czytamy: „W tureckim powiecie nieopodal miasta Uniejowa leży wieś Spycimierz również Śpicimierzem zwana, niegdyś stolica kasztelanji i gród obronny. Resztki grodu dotrwały do czasów naszych w postaci potężnego, usypanego ręką ludzką wzgórza, w które lud miejscowy »górami kasztelańską« nazywa”. Należy zaznaczyć, iż walory historyczne i kulturowe (zasoby lokalne) miały istotne znaczenie przy doborze konkretnych miejscowości (przypadków), jako potencjalnych uczestników Sieci Najciekawszych Wsi, ale nie były jedynym elementem

³ **Sieć Najciekawszych Wsi** to koncept mający swą genezę we wzorcach funkcjonowania w Europie i świecie sieci Najpiękniejszych Wsi – najcenniejszych pod względem dziedzictwa kulturowego i krajobrazu wiejskiego reprezentantów danego regionu lub kraju. W Polsce celem tworzącej się „Sieci Najciekawszych Wsi” była budowa markowego produktu turystycznego na obszarach wiejskich (Wójcik 2016, s. 112).

⁴ Wieś Spycimierz była obiektem badań (wizyty eksperckiej) dr Pamelii Jeziorskiej-Biel oraz dr Małgorzaty Marks-Krzyszczkowskiej.

⁵ Kronika Galla Anonima z 1107 r.

podlegającym ocenie. Wśród nich znalazły się również: specyfika i klimat (por. Wilczyński 2012b). Mimo wszystko rozmieszczenie badanych miejscowości (50) na mapie Polski było w pierwszej kolejności funkcją stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza materialnego, polskiej wsi. A dopiero po wtóre brano pod uwagę jej specyfikę i klimat.

Ryc. 1. Lokalizacja wsi Spycimierz

Location of the Spycimierz village

Źródło/Source: opracowanie własne / own elaboration

Przy inwentaryzacji zasobów lokalnych Spycimierza posłużono się narzędziem badawczym mającym postać tzw. Karty Oceny Miejscowości KOM (por. Niedźwiecka-Filipiak i Wilczyński, 2015; Wójcik 2016). Narzędzie to z metodologicznego punktu widzenia było hybrydą podejścia jakościowego oraz ilościowego. Podlegające ocenie eksperckiej wyodrębnione w KOM kategorie, miały charakter jakościowy, ale oceniano je w sposób ilościowy. Z założenia miało to umożliwić standaryzację i stosunkowo wymierne porównywanie wyników, ale w praktyce nierzadko wzbudzało wiele wątpliwości. Oceniano zatem trzy główne, wspomniane już obszary:

- I. Zasoby miejscowości (podobszary: A – ukształtowanie i wizerunek miejscowości, B – infrastruktura pobytowa, C – udostępnienie walorów).
- II. Specyfika wsi (zdefiniowanie powodu pobytu turysty, komunikowanie i rozwijanie specyfiki/atrakcyjności miejsca, poznawanie specyfiki wsi i uczenie się).
- III. Klimat miejsca (propagowanie wiejskich wartości; utrzymywanie tradycji i obyczajów życia wiejskiego i mieszkańców wsi, przestrzeń zmysłów, ponadlokalne oddziaływanie elementów regionu).

W pierwszym obszarze zasobów miejscowości ocenie podlegały następujące elementy podobszaru A: układ przestrzenny, zabytki, obiekty, formy w przestrzeni posiadające szczególne walory, zabudowa i posesje, przestrzeń publiczna i jej wyposażenie, elementy przyrodnicze, krajobrazowe i typy zieleni wewnątrz miejscowości, jakość otoczenia i powiązanie z otoczeniem; podobszaru B: baza noclegowa i gastronomiczna, miejsca dedykowane przyjezdnym, obiekty z możliwością aktywnego wypoczynku, łączność i Internet; podobszaru C: poprawność i atrakcyjność, ważne punkty, adekwatny i czytelny opis wytyczenia trasy przebiegającej w miejscowości (trasa miała na celu odpowiednie wyeksponowanie walorów wsi). W drugim obszarze (specyfika wsi) oceniano występowanie elementów promujących miejscowość mających postać zarówno materiałów informacyjnych, usług, produktów, pamiątek etc., jak i wydarzeń, działań artystycznych wyróżniających daną wieś; dodatkowo istotna była świadomość i zwerbalizowanie przez Gospodarzy „powodu”, celu, dla którego potencjalny turysta miałby ochotę odwiedzić miejscowość. Trzeci obszar oceny (klimat miejsca) był najbardziej subiektywnym elementem, biorąc pod uwagę całość narzędzia KOM. W jego skład wchodziły takie aspekty, jak: ocena jakości i atrakcyjności miejsc uznanych za ważne i wyróżniające miejscowość, możliwości obserwacji i partycypacji (turysty) w życiu wsi i jej mieszkańców, intensywność oddziaływania wsi na przestrzeń zmysłów jednostki oraz ewentualne wpływy otoczenia regionalnego na miejscowość.

Należy dodać, iż inwentaryzacja zasobów danej miejscowości nie ograniczała się jedynie do wypełnienia przez ekspertów KOM. Stanowiła bowiem połączenie różnych technik badawczych: wywiadów swobodnych, obserwacji uczestniczącej jawnej oraz jakościowej analizy dokumentów. Wydawała się być rzetelną metodą na rozpoznanie potencjałów rozwojowych oraz różnorodnych zasobów lokalnych (mających szansę w przyszłości stać się aktywnymi czynnikami rozwoju – kapitałami), którymi dysponowała dana miejscowość. Jednak najważniejszym jej atutem było to, iż cały proces badawczy działał przy udziale Gospodarzy (ważnych dla miejscowości interesariuszy rozwoju, członków społeczności – aktorów lokalnych). To oni byli autorami trasy, która udostępniała walory wsi (ich zdaniem najważniejsze). Gospodarze samodzielnie konstruowali narrację o swojej miejscowości, zwracali uwagę na to, co jest dla nich ważne, pokazując jednocześnie ekspertom swoje percepcje, a przez nie wartość poszczególnych miejsc. Poprzez tego rodzaju subiektywne, często bardzo emocjonalne opowieści, eksperci mieli szansę dowiedzieć się „prawdy” o miejscu, spoglądając na nie oczyma żyjących tam ludzi. Ten aspekt inwentaryzacji zasobów miejscowości stanowił ważne uzupełnienie całości oceny, pokazując przede wszystkim, jaka jest świadomość członków społeczności lokalnej w kwestii wyboru działań służących odnowie miejscowości, a więc programowaniu rozwoju opartego na wykorzystaniu zasobów własnych. Jest to o tyle istotne, gdyż kolejnym etapem utworzenia Sieci Najciekawszych Wsi w Polsce było opracowanie przez daną wieś dokumentu mającego postać „Planu działania wsi na rzecz spełnienia warunków uczestnictwa w SNW”. Planowano więc wdrażanie działań odnawiających w miejscowości, zgodnie z rekomendacjami ekspertów, z uwzględnieniem stanowiska i potrzeb członków społeczności lokalnych.

Wieś Spycimierz w ocenie ekspertów posługujących się narzędziem KOM, w ogólnej punktacji (za poszczególne trzy obszary, i kolejno zawierające się w nich podobszary oraz aspekty), na tle wszystkich (50) „ciekawych” wsi uzyskało punktację przeciętną, ale wystarczającą, by wejść do Sieci Najciekawszych Wsi. Bardzo uśredniony wynik stanowił wypadkową skrajnych ocen za poszczególne elementy podlegające punktacji. Z jednej strony

przyznano wybitne oceny za wartość, stan zachowania i czytelność układu ruralistycznego miejscowości, ale i cenne elementy przyrodnicze i krajobrazowe oraz wydarzenia cykliczne związane z obyczajowością, tradycją, wyróżniające tę wieś. Także wysokie noty za odnowione centrum wsi, zadbane strefy wejściowe, wjazdowe ciągi komunikacyjne, wyróżniki wsi (zabytki, obiekty w przestrzeni o szczególnych walorach) oraz nasycenie wsi elementami przyrodniczymi i krajobrazowymi. Eksperti docenili także świadomość społeczności w kreowaniu działań podtrzymujących tradycję układania kwiatnych dywanów i promocję miejscowości na tym zbudowaną. Choć zdecydowanie zauważalne skupienie się wyłącznie na jednym elemencie wizerunku wsi Spycimierz, zdaniem ekspertów, odsuwało w cień inne, ważne zasoby. Z drugiej strony, stosunkowo niskie oceny od ekspertów miejscowość otrzymała za brak estetyki otoczenia budynków, zauważalne niepożądane kierunki przekształceń zabudowy, zły stan i nieadekwatność ogrodzeń, całkowity brak bazy gastronomicznej i noclegowej, oraz mimo wszystko – brak możliwości zakupu pamiątek, propozycji usług i produktów związanych z tradycjami Spycimierza oraz niedostatek oferty warsztatowej i artystycznej dla mieszkańców wsi w ciągu roku.

Rozwinięcie poszczególnych, wskazanych przez ekspertów, punktów inwentaryzacji zasobów miejscowości Spycimierz pozwoli lepiej przyjrzeć się i zrozumieć uwarunkowania programowania i wdrażania ewentualnych działań związanych z odnową wsi. Współcześnie Spycimierz jest miejscowością o niskiej randze w hierarchii sieci osadniczej, choć pierwotnie stanowił istotny ośrodek polityczno-administracyjny. Jest to wieś o wyjątkowo długiej metryce historycznej i bogatych tradycjach kulturowych. Przez wieki położona była z dala od głównych centrów życia gospodarczego i w związku z długotrwałą stagnacją zachowała – co cenne – swój unikatowy układ ruralistyczny. Z punktu widzenia organizacji przestrzennej Spycimierz reprezentuje bowiem unikatowy i jednocześnie rzadko spotykany w skali wewnątrzregionalnej układ wsi wielodrogowej, nieregularnej, rozwijającej się bezplanowo w wyniku chaotycznej akcji osadniczej (Figlus 2015, s. 73), ale przy tym bardzo zwartej, określanej często mianem zabudowy „kupowej”. Należy dodać, iż „współczesny układ ruralistyczny Spycimierza stanowi efekt wielowiekowej ewolucji morfologicznej wsi. Można w nim dostrzec ślady oddziaływania wielu procesów osadniczych z różnych okresów historycznych, które odzwierciedlają się zarówno w strukturze siedliska, jak i towarzyszących mu rozłogów wiejskich. Zabudowa tworzy nieregularną strukturę w formie tzw. wielodrożnicy. Jej urok polega na chaotycznym układzie budynków rozlokowanych wzdłuż wielu dróg wewnątrzsiedlowych, charakteryzujących się często wyjątkowo skomplikowanym przebiegiem” (Figlus 2015, s. 90).

Podstawowym budulcem (opoka z Różniatowa) i wyróżnikiem wsi, nadającym wyjątkowego charakteru gospodarstwu i zabytkowemu domostwu, pozostają skały węglanowe pochodzenia mezozoicznego (fot. 1). Zestawienie jasnokremowego kamienia i czerwonej cegły jest obecne w krajobrazie wsi, stanowiąc oryginalny efekt architektoniczny i estetyczny, jednakże nie widać kontynuacji takiej stylistyki w nowym budownictwie. Ten rodzaj budulca jest składnikiem dawnej, starej, zabytkowej infrastruktury, którą tylko częściowo udało się ocalić przed zniszczeniem. Zabytkowe budynki, które są relatywnie dość dobrze zachowane, są też jedynym świadectwem oryginalności istnienia opoki z Różniatowa. Pomimo tego, iż część z nich jest stosunkowo dobrze zachowana, a zakres przekształceń jest nieznaczący, nie brakuje obiektów negatywnie wyróżniających się kolorystyką i materiałami wykończeniowymi (niektóre budynki zbudowane z kamienia (opoki) zostały nawet otynkowane). Prawdopodobnie dla ich właścicieli nie prezentują one tak znaczącej wartości.

Nierzadkim widokiem są również pustostany znajdujące się w zaawansowanym stadium dewastacji (fot. 2), a budynki popadające w ruinę otaczają dodatkowo nieuporządkowane i mało estetyczne podwórza, tworząc nieład przestrzenny. Wymagają one zdecydowanie rewaloryzacji i większej dbałości ze strony gospodarzy. Uwagę przykuwają także powszechnie porzucane na posesjach stare narzędzia i maszyny rolnicze. A ponieważ w całej wsi brakuje takich obiektów, jak: muzea wiejskie, ekspozycje czy izby pamięci, udostępnienie zagród czy obiektów gospodarskich (bogatych w takie sprzęty rolnicze), mogłyby podnieść walory wsi i stać się atrakcją turystyczną. Podkreślałoby to także świadomość wagi tego typu zasobów lokalnych dla samych mieszkańców, ale także chęć ekspozycji i pochwalenia się nimi na zewnątrz.

Fot. 1. Budulec: opoka z Różniatowa (Fot. Pamela Jeziorska-Biel, podobnie następną)
Construction material: rock from Różniatów village (Photo: Pamela Jeziorska-Biel, next photo also)

Fot. 2. Dewastacja zabytkowych obiektów
Devastation of historic objects

Spycimierz to także miejscowość bogata w zasoby przyrodnicze i krajobrazowe, co stanowi jej zdecydowany wyróżnik, choć dla samych mieszkańców raczej element naturalnego otoczenia, nie zawsze zauważalny. Obszar wsi i sąsiednich terenów położony jest w dolinie Środkowej Warty, objęty ochroną Natura 2000. Sklasyfikowany jako obszar specjalnej ochrony ptaków, np. bociana czarnego. Wieś położona jest też na terenie Nadwarciańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, którą charakteryzują malownicze krajobrazy terenów rolniczych. Dodatkowo Siekiernik – starorzecze Warty znacznie podnosi walory krajobrazowe otoczenia. Wewnątrz wsi nie brakuje także elementów przyrodniczych: stare drzewostany, krzewy, tradycyjna roślinność wiejska, ale także pojedyncze sady i ogrody czy stawy. Należy zauważyć, że świadomość mieszkańców w aspekcie dbałości o walory przyrodnicze powoli się zwiększa. Planują nowe nasadzenia wewnątrz wsi.

Istotne jest to, że plany rozwoju miejscowości Spycimierz, sformułowane przez przedstawicieli społeczności lokalnej, pod koniec 2015 r. (w ramach dokumentu opracowanego po zakończeniu badań nad Siecią Najciekawszych Wsi)⁶, w niewielkim stopniu uwzględniają wykorzystanie wszystkich wymiarów wymienionych wyżej zasobów dziedzictwa histo-

⁶ Plan działania wsi Spycimierz na rzecz spełnienia warunków uczestnictwa w SNW (Sieci Najciekawszych Wsi w Polsce).

rycznego, kulturowego i przyrodniczego. W dalszym ciągu są to głównie plany dotyczące rozwoju w kierunku popularyzacji wsi jako miejsca sztuki ulotnej – corocznego układania kwiatnych dywanów w dniu Bożego Ciała⁷ (fot. 3). Czynnikiem blokującym przekształcenia wspomnianych zasobów lokalnych w aktywne czynniki rozwoju może być bliskość dużego, prężnego ośrodka, jakim jest Uniejów. Miasto to dzięki środkom unijnym od blisko 10 lat konsekwentnie kreuje nowe podstawy swojego rozwoju gospodarczego w oparciu o funkcje turystyczno-uzdrowiskowe. Ukoronowaniem podjętych przez władze działań jest uzyskanie przez miasto w 2012 r. statusu uzdrowiska. Wraz z tym tytułem Uniejów stał się pierwszym w Polsce uzdrowiskiem termalnym (Kulawiak 2015, s. 160). Wobec powyższego kierunku rozwoju i idące w ślad za nimi inwestycje powiatu poddębickiego, gminy Uniejów, koncentrują się głównie na tym mieście, angażując dużą część uwagi na termach.

Fot. 3. Spycimierskie Boże Ciało. Układanie kwiatnych dywanów
The Feast of Corpus Christi in Spycimierz village. Laying the "carpet" floral composition
 Źródło/Source: <http://lodz.wyborcza.pl/lodz/5,35136,20137476.html?i=19>

Spycimierz pozycjonuje się jako miejscowość silnie skoncentrowana na jednym zasobie – dziedzictwie kulturowym (głównie w aspekcie niematerialnym – kulturowania tradycji). To wieś, która buduje swój potencjał w oparciu o tradycję układania kwiatnych dywanów tylko raz w roku, w czasie Bożego Ciała. Z tego słynie i w ten sposób się promuje. Kulturowanie kwiatnej tradycji jest bardzo ważne dla społeczności lokalnej, organizuje bowiem większość jej działań (w tym celu powstało Stowarzyszenie Spycimierskie Boże Ciało), jest także głównym elementem identyfikacji i tożsamości lokalnej. Spycimierz to tak zwana miejscowość „jednego dnia”, zmonopolizowana przez coroczne święto.

⁷ „Od dwóch stuleci, zgodnie z tradycją, wierny lud zmierza w Twe, Jezu, Święto Bożego Ciała do Spycimierza” (fragment pieśni pt. „Spycimierskie Boże Ciało”, słowa: Witold Smętkiewicz, muzyka: Mariusz Matuszewski).

Proces odnowy tej miejscowości, z wyboru władz lokalnych i samych mieszkańców, koncentruje się głównie na działaniach związanych ze wzmocnieniem roli wspomnianego obrzędu i wypromowaniem go na zewnątrz (rodzaje wdrożonych inwestycji: budowa dużego parkingu przy strefie wjazdowej do wsi, wyłożenie kostką brukową trasy procesji Bożego Ciała, nowe nasadzenia wzdłuż trasy, budowa ołtarzy, uczestnictwo w międzynarodowych wyjazdach itp.). Wydaje się to sytuacją nieco zawężoną, gdyż przeprowadzona inwentaryzacja zasobów lokalnych miejscowości wskazuje również na inne, cenne potencjały Spycimierza. Są one uwzględniane w podstawowych dokumentach strategicznych⁸, ale nie poświęca się im dostatecznej uwagi, programując kierunki odnowy wsi. Mowa o lokalnych zasobach historycznych, przyrodniczych, oraz różnych wymiarach zasobów kulturowych. Brak dostatecznej świadomości ze strony podmiotów lokalnych, w aspekcie znaczenia powyższych zasobów jako kapitałów rozwojowych w procesie odnowy wsi, może w dłuższej perspektywie skutkować ich degradacją, a nawet i nieuchronnie zanikiem.

Podsumowanie

Odnowa Wsi nie jest procesem łatwym do zaplanowania i wdrożenia, kiedy ma się nadzieję, że realizacja określonych jej założeń, w każdym przypadku prowadzi do pewnych i oczekiwanych rezultatów. To wypadkowa bardzo wielu różnorodnych czynników, których nie sposób wymienić jako jedynych słusznych gwarantów sukcesu. Jednakże jako metoda/idea/sposób rozwoju obszarów wiejskich borykających się z różnymi deficytami, jest o tyle ważna, gdyż bazuje na potencjale ludzkim i społecznym, pokłada w nim wiarę. Ale nie tylko... daje też swobodę działania. Również wymaga odpowiedzialności i mądrego gospodarowania przestrzenią i zasobami lokalnymi, wymaga namysłu i refleksji, nierzadko również zmiany świadomości, podejścia i postrzegania wartości własnego miejsca zamieszkania. Zachęca do spojrzenia perspektywicznego i długofalowego (bo wymusza posiadanie wizji całościowego rozwoju miejscowości, a nie tylko jej najbliższych fragmentów). A to wydaje się być najtrudniejszym zadaniem, jakie stawia przed swoimi uczestnikami. „Zrób to, co możesz, z tym, co masz, tam, gdzie jesteś” – te słowa T. Roosevelta bardzo dobrze oddają sens działań odnowy wsi. Przykład wsi Spycimierz zdaje się potwierdzać złożoność uwarunkowań tego procesu oraz istotny wpływ na niego, przejawianych przez aktorów lokalnych, sposobów i ścieżek wartościowania i nadawania znaczenia istotnym zasobom (potencjalnym kapitałom) wsi.

Literatura

- Figlus T.**, 2015, *Rozwój układu ruralistycznego Spycimierza na tle dziejów osadnictwa w świetle badań geograficzno – historycznych i archeologicznych*, Biuletyn Uniejowski, 4, s. 73–94
- Heffner K.**, 2007, *Fundamenty procesu przemian aktywizacyjnych na obszarach wiejskich*, [w:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, IRWiR, Warszawa, s. 51–65.

⁸ Patrz: *Strategia Rozwoju Gminy...* (2012); *Strategia Rozwoju Powiatu...* (2015).

- Hanifan L.**, 1916, *The Rural School Community Center*, Annals of the American Academy of Political and Social Science, 67, s. 130–138.
- Kaleta A.**, 1992, *Podstawowe założenia Odnowy obszarów wiejskich Europy*, [w:] M. Wieruszewska, (red.), *Między mitem a nadzieją*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, s. 5–17.
- Kamiński R.**, 2008, *Aktywność społeczności wiejskich. Lokalne inicjatywy organizacji pozarządowych*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Kaźmierczak T.**, 2007, *Kapitał społeczny a rozwój społeczno-ekonomiczny*, [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymśa (red.), *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Instytut Spaw Publicznych, Warszawa, s. 41–65.
- Kołodziejczyk D.**, 2003, *Kapitał społeczny w rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Studia Obszarów Wiejskich, 4, s. 27–37.
- Kulawiak A.**, 2015, *Wykorzystanie funduszy strukturalnych w Uniejowie w latach 2004–2013*, Biuletyn Uniejowski, 4, s. 157–166.
- Lewenstein B.**, 2006., *Nowe paradygmaty rozwoju układów lokalnych – w stronę obywatelskich wizji społeczności lokalnych*, [w:] J. Kurczewska (red.), *Oblicza lokalności. Różnorodność miejsc i czasu*. Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.
- Michalska S., Zajda K.**, 2011, *Trajektorie wykorzystania zasobów lokalnych w procesie rozwoju partnerstw terytorialnych. „Case study” Lokalnych Grup Działania „Dolina Karpia” oraz „Kraina Rawki”*, Wieś i Rolnictwo, 4 (153), s. 123–138.
- Niedźwiedzka-Filipiak I., Wilczyński R.**, 2015, *Walory miejscowości – tworzywem Sieci Najciekawszych Wsi*, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole.
- Okoń-Horodyńska E.**, 2011, *Potencjał rozwojowy gmin w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Plan działania wsi Spycimierz na rzecz spełnienia warunków uczestnictwa w SNW (Sieci Najciekawszych Wsi w Polsce)
- Podedworna H., Ruszkowski P.**, 2008, *Społeczne aspekty zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce. Partycypacja lokalna i kapitał społeczny*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa
- Putnam R.D.**, 1995, *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Społeczny Instytut Wydawniczy ZNAK, Fundacja im. Stefana Batorego, Kraków-Warszawa.
- Rosner A.**, 2002, *Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich pod kątem widzenia struktur gospodarczych*, [w:] A. Rosner, (red.), *Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, s. 8–27.
- Skoiński J.**, 1936, *Spycimierz. Gród i Kasztelania. Szkic historyczny*, maszynopis. *Słownik Języka Polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, www.sjp.pwn.pl
- Strategia Rozwoju Gminy Uniejów na lata 2013–2020*, czerwiec 2012, ŁARR Łódzka Agencja Rozwoju Regionalnego oraz Deloitte na zlecenie Burmistrza Gminy i Miasta Uniejów.
- Strategia Rozwoju Powiatu Poddębickiego 2020*, 2015, ŁARR Łódzka Agencja Rozwoju Regionalnego na zlecenie Starostwa Powiatowego w Poddębicach.
- Wieruszewska M.**, (red.) 1992, *Między mitem a nadzieją*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Wilczyński R.**, 2000, *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań.
- Wilczyński R.**, 2012a, *Odnowa wsi z wykorzystaniem środków europejskich – niewykorzystana szansa na rewitalizację*, Architektura Krajobrazu, Studia i Prezentacje, 2 (35), s. 4–22.
- Wilczyński R.**, (red.) 2012b, *Sieć Najpiękniejszych Wsi. Opracowanie eksperckie projektu – możliwości utworzenia sieci*, Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa in-

westującą w obszary wiejskie. Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu III Pomocy Technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013. Instytucja Zarządzająca PROW na lata 2007–2013, Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.

Wilkin J., 2007, *Przemiany na obszarach wiejskich w okresie transformacji systemowej i integracji europejskiej*, [w:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa Wsi w integrującej się Europie*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, s. 37–50.

Wilkin J., 2008, *Wielofunkcyjność rolnictwa i obszarów wiejskich*, [w:] M. Kłodziński (red.), *Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014–2020*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, s. 9–20.

Wójcik M., 2016, *Uwarunkowania tworzenia „Sieci Najciekawszych Wsi” – wyniki oceny eksperckiej 50 polskich miejscowości*, *Acta Universitatis Lodzianis Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 25, s. 109–129.

Wójcik M., (red), 2017, *Tożsamość i miejsce. Budzenie uśpionego potencjału wsi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Summary

This article is an attempt to present determinants for the process of implementing assumptions included in the Rural Renewal Programme, taking as an example Spycimierz – a village located in the Łódzkie Voivodship, which is an isolated nationwide instance of revitalizing actions (both planned and implemented) leading to selective rural renewal. This kind of rural renewal is a consequence of specific valorising rural resources by important local actors. Spycimierz is a village that builds its potential based on the tradition of laying floral carpets once a year during the feast of Corpus Christi. The process of rural renewal of this locality, with the choice of local authorities and inhabitants themselves, concentrates on activities related to the role of the rite and promoting it outside. This seems to be rather narrowed, as inventory of local resources also indicates other valuable assets to be found in Spycimierz.

